
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2009 (год. XVIII), ISSN 0861-7902

ЕДИН УЧЕБНИК ПО БЪЛГАРСКА МОРФОЛОГИЯ ОТ XXI ВЕК

Руселина Ницолова. Българска граматика. Морфология.
София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”,
2008. 524 с.

Новият учебник по морфология на Руселина Ницолова развълнува езиковедските среди още с появяването си. Не е изненада фактът, че един от най-добрите специалисти по българска граматика в страната, преподавател в СУ „Св. Климент Охридски”, учен с международна известност, издава учебник по българска граматика. Напротив – тъкмо това изостри любопитството на гилдията. Може ли да се каже нещо ново в областта на българската граматика и какво – това беше очакването на лингвистите, които познават дългогодишните наблюдения на авторката върху българската граматична система в частен и в съпоставителен план. Това беше и предизвикателството пред самата авторка.

В обем от около 500 страници проф. Руселина Ницолова си поставя задачата да направи теоретически издържано и непротиворечиво цялостно описание на българската морфологична система. Граматиката е от функционално-семантичен тип, като освен основните парадигми и основните значения на граматическите форми и категории са включени и употребите на морфологичните форми, които в някои случаи се отклоняват от стандартното граматическо извънконтекстуално описание. „Прагматизирането” на описанието разширява една тенденция, която се забелязва още в Академичната морфология, но несистемно, а като предпочитание на някои от авторите – да се представят и по-частните случаи на употреба, които обаче оформят реалната картина на езиковата употреба.

Структурата на учебника следва класическия модел на представяне на частите на речта – от пълнозначни към непълнозначни думи,

от имена към глагол и т.н. Много малко внимание се обръща на словообразуването, и то във връзка с формообразуването и със звуковите промени, които настъпват при образуването на отделните форми. Въпреки че се придържа към познатия модел обаче, проф. Ницолова го напълва със съвършено различно, по нов, актуален начин поднесено съдържание. За това помага и коректният преглед на мненията, актуализирането на информацията в отделните раздели не само със собствени наблюдения (достатъчно актуални сами по себе си!), но и с включването на резултатите от съвременните изследвания на други учени, които прилагат други научни парадигми. От представената библиография се вижда големият интерес, който авторката проявява към изследванията на по-младото поколение езиковеди. Дори там, където авторката е безспорен корифей, тя не излага само собствени наблюдения, а отдава дължимото на труда на колегите си.

По съвършено нов начин е представена типологичната характеристика на българския език – включва се не само славянският, но и балканският езиков фон; установяват се нови тенденции, като се реструктурират класическите лингвистични факти в нови парадигми и се добавят нови факти (напр. в **тенденцията към униформеност** се включват следните конкретни граматически факти: генерализиране на окончанието *-м* за 1 л. ед. ч. сег. вр. при трето новобългарско спрежение; опростяване на основите за образуване на формите за глаголните времена на глаголите от трето спрежение, като всички форми се свеждат само към сегашната основа; генерализиране на окончанието *-ове/-еве* за мн.ч. при едносричните съществителни имена от мъжки род; редуциране на паралелните аналитични форми за някои от глаголните времена, напр. при конкуренцията на формите *щях да ходя* и *ще ходех* за бъдеще време в миналото втората отпада; намаляване на дефективността при образуване на формите за ед. ч. и за мн. ч. от съществителните имена, т.е. редуцира се броят на съществителните сингулария тантум и плуралия тантум, като се образуват паралелни форми за двете числа).

Трудно е да се споменат всички новости, които този учебник предлага, затова ще се ограничи до някои очевидно различно поднесени факти. Още при прегледа на съдържанието прави впечатление голямото внимание, което авторката обръща на два класа думи – глагола (което е разбираемо предвид голямото количество глаголни категории и форми) и местоимението. На тези две части на речта са отделени 300 страници

от учебника. Интересът на авторката не е случаен. Ако се обърнем към статистическите наблюдения върху съвременната разговорна реч (Николова, Цветанка. Честотен речник на българската разговорна реч. С., 1987), ще видим, че това са двата класа думи с най-висока честота в ежедневноното ни общуване.

Смея да кажа, че това е първият учебник по морфология, в който се отделя заслужено място на местоименията. Досега тази категория думи беше представяна само чрез парадигми от форми и чрез коментари на някои особености на съгласуването им. Съвсем оскъдни бяха бележките върху значението и употребата на тези форми. Може би причината за този факт се крие в това, че теоретичните разработки по-късно достигат достатъчно ниво на абстрактност, за да се изследват в семантичен план местоименията. Или просто любопитството на авторката в тази посока е мотивирано трайно и задълбочено. В този раздел може да се намери информация и за теорията за референцията, и за семантичните роли и информационната структура на изказването – все аспекти, които представят местоименията по нов, съвременен начин. И тук следва да се добави, че сложната теория е представена на един разбираем и достъпен „обучаващ“ език. Задълбочено се разглежда функционирането на местоименията – много важен аспект при представянето именно на деиктичните средства, защото те не могат да бъдат дефинирани в чисто парадигматичен план. Като езикови елементи, свързани с речевата ситуация, те изискват наблюдения върху конкретните употреби, върху системните транспозиции и върху ефекта от тях. И именно такава информация може да се открие в учебника на проф. Ницолова.

Една от задачите, които авторката си поставя в началото на учебника, е да изравни терминологичните противоречия в различните описания, като им придаде съвременен вид. В особено голяма степен това се отнася за оригиналните български глаголни категории, където изследователите са много, а съответно и терминологичните различия са съществени. Въвеждайки нова йерархия в граматическите категории на глагола, Р. Ницолова решава някои противоречия, като поставя фиксираните форми в ясно очертани парадигми (вж. таблицата на с. 321). Отчитайки чисто теоретичните проблеми за назоваването на категорията за предаване на чужда реч (*преизказване, вид на изказването, модус на изказването, начини на изказването, медиалност*), за нейния обхват, за отношенията ѝ към другите глаголни категории (напр. към модалността), Р. Ницолова предлага евиденциалността

заедно с модалността и адмиративността да се включат в една хипер-категория „характеристика на предаваната информация от говорещия” (с. 318). Този раздел от учебника има ярко изразен изследователски, приносен характер в съпоставка със съществуващите учебници.

Новост в учебника е разглеждането в отделен раздел на *да-* и *нека-*формите, като освен класическото подбудително значение се илюстрират и други нюанси; освен формата за сегашно време се илюстрират и форми за други времена, свързани със специфичната употреба, напр.: *Ех, да бях се родил тогава* (минало предварително време за контрафактивна подкана според авторката). Коментира се комбинаториката на тези форми и се илюстрират конкретните различия при тези комбинации, напр. в комбинация *дано да + перфект* формите придобиват оптативен нюанс: *Дано да съм издържала изпита* (с. 421) и др.

Като завършек на задълбочената интерпретация на глагола в учебника прави впечатление и подчертаното внимание към неличните глаголни форми – причастия, деепричастие, отглаголни съществителни имена и остатъци от съкратен инфинитив.

В тези кратки бележки не може да бъде изчерпана цялата информация, която учебникът *Българска граматика. Морфология* носи. Но се надявам, че са достатъчни, за да подразнят любопитството на аудиторията. Пред нас е един учебник, който, отгласвайки се от традицията, представя съвсем съвременен, актуален и навременен прочит на българската морфологична система. Дали ние, читателите, ще бъдем на нивото на този учебник, ще покаже времето.

Мария Илиева